

Travnik Tarihinde İz Bırakan Bir Âlim Kasım Masic Efendi; Hayatı, Şahsiyeti ve Mücadelesi

Merzuk GRABUS*

Öz

Kasım Masic Efendi 1919 yılında Bosna Hersek'in İlijas şehrine bağlı Luke köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğretiminden sonra Gazi Hüseyin Bey Medresesi'ni bitirmiştir. 1943 yılında Saraybosna'da Yüksek İslam Şeriat-Teoloji Okulu'ndan mezun olmuştur. Saraybosna'da Ahmed Burek Efendi ve Dzermaludin Hadzjahic Efendi gibi devrin önemli âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. II. Dünya Harbi sonrasında komünist idare tarafından on üç yıl hapse mahkûm edilmiştir. Hapishaneden çıktıktan sonra da vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmıştır. Bilahare Breza'da imamlık vazifesinde bulunmuş, 1974 yılında Travnik Süleymaniye Camiine İmam-Hatip olarak atanmıştır. Kasım Efendi imamlık, Kur'an kursu hocalığı, vaizlik gibi pek çok görevde bulunmuştur. 03 Şubat 2001 tarihinde Travnik'te vefat etmiş ve Derventa Mezarlığına defnedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kasım Masic Efendi, Bosna Hersek, Travnik.

Kasım Masic Efendi The Ālim Who Left the Mark on The History of Travnik: His Life, Character and Struggle

Abstract

Kasım Masic was born in 1919, in the village of Luke, in the proximity of Ilijas, Bosnia and Herzegovina. After primary education he went on to graduate from the madrasah of Gazi Husrev Beg. Afterwards in 1943, he also graduated from the school of Higher Shariah-Theology in Sarajevo. He benefited from some of the most well-known ulama of this age, such as Ahmed Burek Efendi and Dzermaludin Hadzjahic. After the World War II, he was imprisoned by the communist regime for 13 years. After leaving prison he was stripped of all of his civil rights. Afterwards he took on the service of imam in Breza. In 1974 he was appointed imam-khatib in Sulejmanija Mosque in Travnik. Kasım Efendi also took on numerous offices, such as imam, Qoran teacher and preacher. He died on the 3rd of February, 2001 and was buried in the cemetery of Derventa.

Keywords: History of Islam, Kasım Masic Efendi, Bosnia and Herzegovina, Travnik.

* Dr. Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, merzuk85@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-6958-8664, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 29.07.2021, Accepted/Kabul Tarihi: 03.09.2021, Published/Yayın Tarihi: 18.09.2021.

Giriş

Bosna Hersek Müslümanları Yugoslavya Hükümeti döneminde pek çok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Karşılaşılan sıkıntılardan en büyüğü komünist devlet idarecileri tarafından komünizm ve ateizm fikirlerini yaymak amacıyla dini müesseselere ve âlimlere yapılan takibat, baskı ve zulümdür. Yugoslavya Hükümeti her ne kadar “İslâm Dini Topluluğu” olarak bilinen Müslümanların dinî kuruluşlarını sözde tanısa da zikredilen kurumların iç işlerine her konuda karışmış ve dinî liderlerini seçme hususunda dahi baskılar yapmıştır. Başka bir ifadeyle Müslümanlar içerisinde kendilerine hizmet edecek şahısları ayarlamaya çalışmış ve bu şekilde İslâmî kurumları kontrol altına alma gayretinde olmuştur. Örnek vermek gerekirse 12 Eylül 1947 tarihinde Reisu'l-ulemâ¹ olarak seçilen İbrahim Fejic menşuresini² aldıktan sonra manidar bir konuşma yapmıştır: “Arkadaşlar, kardeşlerim! Yurdumuzda Müslümanları temsil eden en yüksek makam tarafından bu göreve seçilmiş bulunmaktayım. Bu bakımdan bu mübarek mekânda ilk görev olarak Sevgili Tito’muza teşekkür ederek Cenâb-ı Hak’tan kendisine uzun ve sağlıklı bir ömür, halkımıza da huzur nasip etmesini niyaz ederim. Her vesileyle Sevgili Önderimizi anmak mecburiyetindeyiz. Mareşal Josip Broz Tito halkımızın hürriyeti için mücadele etmiş, düşmanları yenilgiye uğratmış ve güçlü Federal Halk Yugoslavya Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Bu devlet içinde biz Müslümanlar olarak diğerleriyle eşit bir hak ve özgürlüğe sahip olduk ve bunun sayesinde bugün bu toplantımızı gerçekleştirebiliyoruz.”³ Bu konuşmanın tamamıyla siyasî otoritenin istediği yönde yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu düşünceye sahip olmayan din görevlileri takip ediliyor ve ağır cezalara mahkûm ediliyordu. Medreselere kilit vurulduğu, bir kısım cami ve mescitlerin okula çevrildiği, küçük çocuklara Kur’an’ı öğretmenin yasak olduğu, din görevlilerinin sağlık başta olmak üzere sigorta, emeklilik gibi temel bazı vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldığı bir dönemde bütün baskılara rağmen İslâm’ın muhafazası için çalışan nice âlimler olmuştur.⁴ Bunlardan birisi de Kasım Masic Efendi’dir. Siyasî anlamda çalkantılı bu dönemde İslâm’ın yeni nesillere aktarılması hususunda fevkalade önemli hizmetlerde bulunmuştur. Böyle bir devirde din görevlisi olarak hizmette bulunmak her türlü sıkıntıya göğüs gererek olağanüstü feragat ve fedakârlıkta bulunmayı gerektirmiştir. Kasım Efendi’nin de bu dönemde büyük fedakârlıklar göstermiş âlimlerden birisi olması hasebiyle hayatını incelemeyi uygun bulduk.

Bu araştırmanın amacı İslâm davası uğruna harcadığı hayatı, mücadelesi ve hizmetleri hakkında bilgi edinmek ve onun şahsında bir nebze de olsa Yugoslavya idaresinin Müslümanlara yönelik olumsuz tavırlarını ortaya koymaktır. Günümüze kadar Kasım Masic Efendi ile ilgili derli toplu bir çalışma yapılmamış olması da bu konunun ele alınmasına vesile olmuştur. Bir başka sebep ise şudur: Yakın tarihte yaşamış bazı âlimlerle ilgili biyografik bilgilere ulaşma hususunda dahi sıkıntıların çekildiği bir vakadır. Bunun sebebi de bu şahıslarla ilgili bilgilerin sadece şifahî kültürle

¹ Bosna Hersek’te Diyanet İşleri Başkanı statüsündeki dinî lidere verilen unvandır.

² Reisu'l-ulemâ’ya göreve başlarken verilen berat belgesidir.

³ Arhiv Rijaseta Islamske Zajednice u BiH, Sayı: 4289/47; İslâm Birliği Riyaseti Diyanet İşleri Başkanlığı kurumu anlamına gelmektedir.

⁴ Muhamed Salkic, “Jugoslavenska Politika Prema Islamskoj Zajednici”, Sarajevo 2008, *Zbornik Radova naucnog skupa Islamska Tradicija Bosnjaka: Izvori, Razvoj i Institucije, Perspektive*, (Sarajevo: 2008), ss. 450-463.

aktarılmıştır. Başka bir ifadeyle ilgili bilgiler zamanında yazıya geçirilmediği için kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Kasım Masic Efendi'nin hayatı ve mücadelesini konu edinen bu çalışma biyografik bilgilerden ve değerlendirilmesinden ibarettir. Bosna Hersekli bir âlim olması hasebiyle makalede genellikle Boşnakça kaynaklar kullanılmıştır.

1. Hayatı ve İlim Tahsili

Kasım Masic⁵ Efendi 1919 yılında Bosna Hersek'in İlijaş şehrine bağlı Luke köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed annesi ise Mejra⁶ Hatundur. Çiftçilik ve hayvancılıkla iştigal eden bir ailenin çocuğudur. İlk ve ortaokulu köyünde bitirmiştir. Daha sonra Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'ne kaydolmuştur. Başarılı bir talebe olan Kasım Efendi Gazi Hüsrev Bey Vakfı'nın burslu öğrencisi olarak okuma fırsatı bulmuştur. Buradan mezun olduktan sonra 1939 yılında Yüksek İslam Şeriat-Teoloji Okulu'na başlamış ve en başarılı talebelerden biri olarak 1943 yılında mezun olmuştur. Kasım Efendi Sabiha Hatunla evlenmiş ve bu izdivacından Muhsin adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Öğrenimi esnasında Bosna'da devrin en meşhur âlimlerinden Ahmed Burek Efendi'den azami derecede istifade etmiştir. Hakeza Kur'an okuma ve kıraat ilmi hususunda Dzamaludin Hadzija⁷ Efendi'den ders almıştır.⁸ Kasım Efendi 03 Şubat 2001 tarihinde 82 yaşındayken Travnik⁹'te vefat etmiştir. Cenaze namazını dönemin Bosna Hersek Reîsu'l-Ulemâsı Mustafa Ceriç kıldırılmıştır. Cenaze namazına Bosna Hersek'in her tarafından binlerce insan gelerek iştirak etmiştir. Travnik'in girişindeki tarihi Derventa mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰

1.1. Kasım Masic Efendi'nin Hocaları

Kasım Masic Efendi'nin en çok istifade ettiği hocalarından birisi Ahmed Burek Efendi olmuştur. O, gerek Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde gerekse Yüksek İslâm Şeriat -Teoloji Okulu'ndaki görevi esnasında onun talebesi olma şerefine nail olmuştur.

Ahmed Burek Efendi 1876 yılında Gornji Vakuf şehrine bağlı Batuşa köyünde dünyaya gelmiştir. İlk mektebini burada okumuş ve Hafız Muhammed Ridzal isimli Hocadan istifade etmiştir. Daha sonra eğitim görmek üzere Saraybosna'ya gelmiş ve Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir. Burada meşhur âlim ve müderris Mehmed Muftiç Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Aynı zamanda Dârümuallimîn'in derslerini takip etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra tahsil hayatına İstanbul'da devam etmiştir. İstanbul'da Ahmed Şakir İstanbulî Efendi'nin öğrencisi olan Denizlili Salih Hoca'dan istifade etme imkânına sahip olmuş ve 1322/1904-1905 yılında icazetnamesini almıştır. Daha sonra Bosna Hersek'e dönerek Dârümuallimîn ve Atmeydan

⁵ Okunuşu Maşiç şeklindedir.

⁶ Okunuşu Meyra şeklindedir.

⁷ Okunuşu Cemaluddin Hacıyahic şeklindedir.

⁸ Mustafa Gafic, "Hadzi- Kasim- ef. Masic (1919-2001)", *Preporod, Broj 4/701*, (15 Februar 2001), s. 28.

⁹ Travnik hakkında geniş bilgi için bkz. Kresevljakovic, Hamdija, Korkut, Dervis Muhamed, Travnik u Proslosti 1464-1878, (Travnik 1961), ss. 1-152; Kiel Machiel "Travnik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989) 41: 308-311.

¹⁰ Mehtic, "Sjecanja", s. 56.

Medresesi'nde müderris olarak çalışmıştır. 1910-1921 yıllarında Saraybosna Lisesinde öğretmenlik yapmıştır. 1921 yılında Şeriat-Kadı Okulu'na atanmış ve 1925 yılına kadar burada hizmet vermiştir. 1926 yılında Gazi Hüsrev Bey Medresesi'ne müderris olarak atanmış, 1938 yılında ise baş müderris ve müdür olarak görevine devam etmiştir. 1938-1944 yılları arasına Yüksek İslam Şeriat-Teoloji Okulu'nda da misafir öğretim üyesi olarak akaid, hadis ve İslam tarihi derslerini okutmuştur. Yıllar boyu öğle namazından sonra medrese salonunda Beydavî'nin *Envârü't-tenzîl ve Esrârü't-te'vîl* tefsirini ve Buharî'nin *Sahîhini* okumuş ve açıklama gayretinde bulunmuştur. Keskin bir zekâyâ sahip olan Ahmed Efendi Arapça, Farsça ve Türkçeye vukufiyetiyle tanınan âlimlerden birisiydi. Vaazlarını her zaman irticalen yapmış ve halk tarafından çokça itibar görmüştür. 13 Haziran 1948 tarihinde Saraybosna'da vefat etmiştir.¹¹

İlim tahsilinde önemli bir yere sahip olan bir başka hocası ise Dzermaludin Hadzjahic Efendi Mart 1891 tarihinde Saraybosna'da dünyaya gelmiştir. Bir yaşında iken babası Hafız Muhammed Emin Efendi vefat etmiştir. Altı kardeşin en küçüğü Dzermaludin Efendi annesi Atifa hatun tarafından büyütülmüştür. İlk eğitimini tamamladıktan sonra 1907 yılında 16 yaşında iken hafız olmuştur. 1907-1911 yıllarında İstanbul'da yüksek tahsilde bulunmuştur. Burada kurrâ şeyh Mehmed Kadri Efendi'den ders almıştır. 1911 yılında Saraybosna'ya dönen Dzermaludin Efendi 1908 yılında vefat eden ağabeyi Hasan Efendi'nin yerine Saraybosna'daki Fatih Camii'ne imam- hatip olarak atanmıştır. 23 Ekim 1953 tarihine kadar fasilasız 42 yıl bu görevde bulunmuştur. Daha sonra Gazi Hüsrev Bey Camiine imam ve hatip olarak atanan Dzermaludin Efendi 30 Kasım 1954 tarihine kadar burada hizmette bulunmuştur. İrticalen okuduğu hutbeleriyle Saraybosna'da meşhur olmuştur. Babası ve ağabeyinden devraldığı bir diğer hizmet de mücevvidliktir¹². Başta merhum babası ve ağabeyi gibi bu hizmeti camilerde sürdürmüştür. Ancak daha sonra 1921-1949 yılları arasında Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde bu hizmete devam etmiştir. Kendine has üslubuyla mücevvidlik hususunda dönemin en meşhur hocalarından biri olmuş ve yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Türkçeye derin vukufiyeti sebebiyle tarihi metinleri Boşnakçaya çevirme hususunda mahir olduğu nakledilmektedir. 04 Ağustos 1955 tarihinde hac ifası esnasında Mekke'de vefat etmiştir.¹³

1.2. Kasım Masic Efendi'nin Yüksek Tahsili

Kasım Masic Efendi'nin yükseköğrenim gördüğü müessese Yüksek İslam Şeriat-Teoloji Okulu'dur. 1935 yılında Saraybosna'da kurulan bu müessese dokuz yıl hizmet vermiştir. Mekteb-i nüvvab, Âliyye ve Dâru muallimîn geleneğinin devamı olarak bilinmektedir. Yugoslavya Krallık hükümeti döneminde kurulması bakımından önem teşkil etmektedir.¹⁴ Her ne kadar kısa bir ömrü olsa da gerek verdiği eğitim kalitesi gerekse burada hizmet veren müderrislere bakıldığında müstesna bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. İslâmî ilimlerinin yanı sıra psikoloji, mantık, hukuk

¹¹ Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo: Rijaset IZ u BiH, el-Kalem, 1998), ss. 30-34; Ayrıca Ahmed Burek Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmed Kico, *Učenje i djelo Ahmeda Bureka*, (Travnik: 1998).

¹² Kur'an-ı Kerim'i tecvid usulüne göre okuyan ve tecvidi iyi bilen kimse anlamındadır.

¹³ Hamdija Kreševljaković, Hadži hafiz Dzermaludin, str. 3, 7, 8; Hfz. Mahmud Traljić, *Iz kulturne historije*, str. 53, 83, 170; Enes Pelidija, "Dr. Muhamed Hadzjahic - Dostojan Nastavljac Porodice Tradicije", *Znakovi Vremena*, 10/38, (2007), ss. 17-19.

¹⁴ Nakičević, "Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka", s. 140.

felsefesi, İslâm felsefesi, İslâm Milletlerinin sosyolojisi, Anayasa hukuku, Roma hukuku ve Kilise hukuku gibi dersler burada okutulmuştur. Bu müessesede görev yapan öğretim üyeleri şunlardır: Ahmed Burek Efendi, Besim Korkut Efendi, Mehmed Emin Dizdar Efendi, Salih Basic Efendi, Mehmed Handzic Efendi, Hamdija Cemerlic, Saban Hodzic Efendi, Hazim Muftic, Osman Omerhodzic Efendi, Milos Bajic, Behajia Salihagic, Alija Silajdzic, Sacir Sikiriç ve Muhamed Tufo.¹⁵ Dokuz yıllık eğitim-öğretim süresi boyunca 38 talebe mezun olmuştur.¹⁶ Okulun mezunları Bosna Hersek'in dinî hayatının yanı sıra kültür, tarih, sosyoloji, felsefe, ahlâk ve diğer pek çok alana büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bu mezunların çoğu Bosna Hersek'in 20. yüzyılın en önemli simalarından olmuştur. Bunlar içerisinde daha sonra Reisu'l-Ulemâ makamına gelecek olan Naim Hadziabdic¹⁷ bulunduğu gibi dönemin en önemli hocaları da yer almıştır. Camil Avdic, Hifzija Hasandedic, Mehmed Mujezinovic, Hafız İbrahim Trebinjac, Halid Buljina, Mustafa Busuladzic, Adem Handzic, Mustafa Mehic, Hazim Sabanovic, İsmet Zunic, Kasım Hadzic, Hafız Halid Hadzimulic, İbrahim Hodzic, Vehbija Hodzic, Samail Balic, Hafız Mahmud Traljic, Muhamed Hukovic, Alija Bejtic, Salih Trako ve Kasım Masic bunlardan bazılarıdır. Yüksek İslam Şeriat-Teoloji Okulu 1944 yılında Tito Hükümeti tarafından lağvedilmiştir.¹⁸

1.3. Hapis Yılları

Kasım Masic 1943 yılında Yüksek İslam Teoloji-Şeriat Okulu'ndan mezun olunca altı arkadaşıyla birlikte dönemin Ulema Meclisi¹⁹ tarafından Handzar Birliği'ne²⁰ imam olarak atanmıştır. Bu dönemde Genç Müslümanlar Cemiyeti²¹ kurulmuştu ve faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Cemiyet'in en genç üyelerinden biri olan Aliya İzzetbegoviç arkadaşı Kasım Masic'e Handzar Birliğine katılmaması gerektiğini ve Genç Müslümanlar Cemiyeti'nin Handzar Birliğine sıcak bakmadığı yönünde telkinlerde bulursa da onu bundan vazgeçirememiştir. Genç Müslümanlar Hitler'i faşist ve işgalci olarak görüyorlardı. Kasım Efendi gerek Aliya İzzetbegoviç'e gerekse daha sonraki süreçte etrafındaki insanlara Handzar Birliği'ne katılmasının sebebi olarak öncü kabul ettiği pek çok kişinin buraya katılmasını ve teşvikini göstermiştir. Örneğin Kudüs Müftüsü el-Hüseyinî Filistin'i İngiltere işgalinden kurtarmak için Almanlara bağlı olarak kurulan bu birliğe destek vermiş ve ziyaretlerinde bulunmuştur.²²

¹⁵ Nakičević, "Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka", s. 150; Ayrıca bu konuda bkz. Bilal Hasanovic, "Visoko İslamsko školstvo u Bosni i Hercegovini", Sayı 3-4, ss. 279-282.

¹⁶ Nakičević, "Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka", s. 148.

¹⁷ Naim Hadziabdic hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rijaset islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini, "Biografije dosadasnjih Reis'ul-Ulema" erişim: 27 Nisan 2020, <https://static.islamskazajednica.ba/dosadasnje-reisu-l-uleme>.

¹⁸ Dzevad Hodzic, "Od Mektebi- Nuvvaba do Fakulteta İslamskih Nauka", *Rijaset islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini*, (Sarajevo, 2008), ss. 292-294.

¹⁹ Bosna Hersek'te Avusturya-Macaristan idaresi döneminde kurulan Reisu'l-Ulema'ya bağlı dört kişilik bir heyete Ulema Meclisi denmiştir. Hakkında bkz. Muhammed Aruçi, "Reisülulemâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34: 549-550.

²⁰ Handzar Divizija II. Dünya harbi esnasında Sırp zulmüne karşı Boşnakların Hırvatlarla ortaklaşa kurdukları Alman ordusuna bağlı askeri birliğin adıdır. Hancar olarak okunur.

²¹ Genç Müslümanlar cemiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. İsmet Kasumagic, *Trinaest Mladomuslimanskih Sehida*, (Sarajevo, Mladi Muslimani, 1999).

²² Gafic, "Hadzi- Kasim- ef. Masic" s. 28.

Kasım Efendi, katıldığı bu askerî birlikte görevini sürdürürken 1944 yılında Partizanlarca²³ yakalanmış ve Saraybosna'ya getirilerek yargılanmıştır. Buradaki yargısı neticesinde 13 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Kasım Efendi karar karşısında son derece soğukkanlı davranmış ve metanetini korumuştur. Bununla birlikte cezasının zamanla hafifletileceği yönünde bir beklenti içinde olmuşsa da bu mümkün olamamış ve son gününe kadar karar gereği hapisanede kalmıştır. Kasım Efendi hapisanede yapılan bütün baskı ve işkencelere rağmen duruşundan taviz vermeyen nadir âlimlerden biri olmuştur. Vaktinin çoğunu ibadete ayırmış ve canı pahasına da olsa namaz ve orucuna devam etmiştir. Araştırmalara göre ateistler rahatsız olduğu için hapisanede namaz ve diğer dinî ibadetler yasaktı.²⁴ Açıkta namaz kılanların çeşitli baskı ve işkenceden geçtiği bir dönemde bile Kasım Efendi namazından vazgeçmemiştir. Kendisini namaz konusunda uyardıklarında “Başımı veririm ama namazımı vermem” diyerek cevap vermiş ve işkencelere rağmen namazına devam etmiştir.²⁵ 1948-1961 yılları arasında hapisanede kalan Kasım Efendi dönemin önemli âlimleriyle aynı kaderi paylaşmıştır. Hafız Mahmut Traljić Efendi²⁶, Kasım Dobrača Efendi²⁷, Müderris Derviş Spahić Efendi²⁸, Abdullah Dervişević Efendi, İbrahim Avdić Efendi gibi yüzlerce âlim Zenica Hapishanesi'nde Kasım Efendiyle birlikte zulme maruz kalmıştır.²⁹

2. Hizmetleri

2.1. İmamlık Görevi

Kasım Efendi hapisaneden çıktıktan sonra bazı vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmıştır. Bu yüzden herhangi bir görev alamamıştır. Bu dönemde 42 yaşında olan Kasım Efendi babasıyla birlikte beş sene kadar hayvancılıkla iştigal etmiştir. Daha sonra vatandaşlık hakları hususunda bazı değişiklikler meydana gelince Bosna Hersek'in Breza şehrinde imamlık görevinde bulunmuştur. 1974 yılında ise Travnik Süleymaniye Camii'ne imam-hatip olarak atanmıştır. 1987 yılında emekli olana kadar bu görevinde kalmıştır.³⁰ İmamlık görevini Müderris Abdulkadir Mahmutović³¹ Efendi'den devralmıştır. İmamlık görevini çok benimser ve değerli görürdü. İslâm âleminin gafletten uyanması için önce din görevlilerinin şuur sahibi ve fedakâr olmaları gerektiğini savunurdu. Özellikle imamların tembelliğinin Müslümanların gafletine sebebiyet verdiğini savunmuş ve bu konuda eleştirilerini sert bir şekilde dile getirmiştir. Ömür boyu imamlarla birlikte olmayı, onlarla tecrübelerini paylaşmayı ve genç din görevlilerine nasihat etmeyi kendine şiar edinmiştir.³² Kasım Efendi emekli olduktan sonra da Travnik'te Lukacka Camii ve Hacı Alibey Camii'nde fahri olarak imamlık görevlerinde

²³ II. Dünya Harbinde Tito askerinin adıdır.

²⁴ Gafic, “Hadzi- Kasim- ef. Masic” s. 28.

²⁵ Halil Mehtic, “Sjecanja”, *Novi Horizonti*, (Şubat 2001), s. 55.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Enes Karic, “Mahmud Traljić-Tradiconalni Bosanski Alim u Dobu Modernizmu”, *Znakovi Vremena*, 12/45-46, (2009), ss. 10-20.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferid Dautovic, *Kasim ef. Dobrača, Život i Djelo*, (Sarajevo: el-Kalem, 2005), ss. 1-213.

²⁸ Derviş Spahić Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dzevdet Sosic, *İslamska Pedagoska Misija i Praksa Dervis Ef. Spahica*, 2. Baskı (Travnik: Elci İbrahim Pasina Medresa Yayınları, 2015).

²⁹ Gafic, “Hadzi- Kasim- ef. Masic”, s. 28.

³⁰ Mehtic, “Sjecanja”, s. 55.

³¹ Abdulkadir Mahmutović hakkında bkz. Merzuk Grabus, “Travnikli Âlim Yakub Hadzic Efendi; Hayatı, Şahsiyeti ve Hizmetleri”, *Balikesir İllâhiyat Dergisi*, 13, (Haziran 2021) ss. 289-290.

³² Mehtic, “Sjecanja”, ss. 54-55.

bulunmuştur.³³ Abdulkadir Mahmutović Efendi'nin vefatından sonra imamlara periyodik seminerler vermiştir. Burada çok önemli gördüğü konulara değinmiştir. Mesela "İslam'dan Uzaklaşmamızın Nedenleri" gibi konuları ele alır ve tespitlerini din görevlileriyle paylaşırdı³⁴. Hakeza din görevlilerine yönelik kurum içi hizmetler çerçevesinde ta'limu'l-Kur'ân hususunda düzenlenen kurslarda ders vermiştir.³⁵ Kasım Efendi imamlık görevinde bulunduğu gibi Kur'an Kursu hocalığı ve vaizlik de yapmıştır.

2.2. Kur'an Kursu Hocalığı ve Vaizlik-İrşad Görevleri

Kur'an Kursu Hocalığı hususunda da son derece titiz olan Kasım Efendi hocası müderris Dzamaluddin Hadzjahic'in metodunu uygulamıştır. Başka bir ifadeyle tecvit ve özellikle meharic-i hurûfu dikkatle anlatarak yeni nesillerin Kur'ân-ı Kerim'i güzel okumalarını sağlamak amacıyla mesai harcamıştır.³⁶ Travnik'te Kur'an Kursu'nda çocuklara İslâm'ı sevdirdiği, öğrettiği gibi emekli olduğunda yetişkinlere de ders vermiş ve Kur'ân okumayı öğretmek için gayret sarf etmiştir. Mütevazı bir şahsiyete sahip olan Kasım Efendi "Şayet bir konuda başarım varsa ta'limu'l Kur'ân hususundadır" diye dile getirmiştir.³⁷

İyi bir hatip olan Kasım Efendi Travnik'te Süleymaniye Camii'nde 1974 yılından vefatına kadar vaizlik görevinde bulunmuştur. İnsanların ilgisini çekecek şekilde konu seçimini yapar ve acele etmeden anlatırdı. Vaazlarını Süleymaniye Camii dışında Travnik'in diğer camilerinde ve civar köylerde de yapmıştır. Özellikle mektep³⁸ eğitim-öğretim yılının sonunda yapılan merasimlerde baş vaiz olarak görev yapmış ve bu vaazları kalabalık cemaat tarafından takip edilmiştir. Abdulkadir Mahmutović Efendi'den boşalan vaaz kürsüsünü ancak Kasım Efendi'nin doldurabildiğini söylemek abartılı olmasa gerektir.³⁹ Vaazlarında temel İslam prensipleri dışında genellikle güncel konuları almayı tercih etmiş ve tereddütsüz İslâm hakikatlerini insanlarla paylaşmayı kendine şiar edinmiştir.

İnsanlarla iyi münasebet kuran Kasım Efendi özel oturumlarda da onları irşat edici sohbetlerde bulunmuştur. Muhabbet arasında muhatabına istediği mesajı ulaştırırdı. İrşat faaliyetlerinde bulunmak için vesile arardı. Muhatabını sıkmadan kısa ve özlü konuşmalarda bulunurdu.⁴⁰

1992-1995 yıllarında meydana gelen Bosna Savaşı esnasında din görevlilerinin hizmetleri azımsanmayacak derecede önemlidir. İnsanlara cihadı, vatan sevgisini ve İslam savaş hukukunun prensiplerini öğreten ve hatırlatan bir kısım din görevlileri olmuştur. Emekli olduğunda Kasım Efendi'nin de önemli hizmetlerinden birisi savaş yıllarında Özgür Bosna Ordusuna destek vermesi ve

³³ Dr. Hamid İndžić, "Licnost Kasim ef. Masic" - https://www.youtube.com/watch?v=_OLoCqbag70- 09. 07. 2021.

³⁴ Mehtić, "Sjecanja", s. 54.

³⁵ Halim Grabus ile yapılan mülakat-20. 07. 2021.

³⁶ Gafić, "Hadzi- Kasim- ef. Masic", s. 28.

³⁷ Mehtić, "Sjecanja", s. 54.

³⁸ Bosna Hersek'te camilerdeki Kur'an Kursuna ve burada yapılan din eğitimine mektep denir.

³⁹ Yakub Hadzic Efendi ile yapılan mülakat- 20. 06. 2002.

⁴⁰ Halim Grabus ile yapılan mülakat-20. 07. 2021.

insanları cihat hususunda teşvik etmesidir. Kendisinin II. Dünya Harbi'ndeki tecrübelerini ilgililerle paylaşmasını bu manada önemli bir hizmet olarak görmek gerekir.⁴¹

2.3. Kasım Masic Efendi'nin Travnik Süleymaniye Camii (Şarena-Alaca Camii)'ndeki Görevi

Kasım Masic Efendi'nin uzun yıllar hizmet verdiği Süleymaniye Camii, hocanın ismiyle adeta özdeşleşmiş durumdadır. Bu cami Kasım Masic Efendi'nin 1974-1987 yılları arasında 13 yıl imamlık ve vaizlik yaptığı, emekli olduktan sonra da vaazlarına devam ettiği camidir.

Süleymaniye Camii önceleri Gaziaga Camii olarak bilirse de 1757 yılında Kâmil Ahmed Paşa tarafından büyük bir onarım geçirmiş ve bu tarihten sonra Kâmilîye Camii olarak anılmıştır. Bu onarım esnasında zemin katına 27 dükkân inşa edilmiştir. Normal şartlarda caminin sağ tarafında olması gereken minare zeminindeki su sıkıntısından dolayı caminin sol tarafına inşa edilmiştir. Bu da Bosna Hersek'te tek örneği teşkil etmektedir. 1815 yılında meydana gelen büyük yangında Süleyman Skopljak Paşa diğer camileri onardığı gibi bu camiyi de onarmış ve gerek içi gerekse dışını tezyinatla süslemiştir. Bundan dolayı cami halk arasında alaca manasına gelen Şarena Camii olarak isimlendirilmiştir. Süleyman Paşa'nın onarmasından ötürü ise resmi olarak Süleymaniye Camii adını almıştır. Travnik'in en büyük trajik hadisesi olarak tarihe geçen 1903 yılındaki yangında bin ev, altmış dükkân, yedi cami, Hasan Paşa Kulesi ve bir medrese tamamen kül olmuştur. Avusturya-Macaristan Hükümeti yangının söndürülmesi hususunda sözde yardımda bulunsa da Travnik'i daha kolay regüle etmek amacıyla yangının bilerek çıkartıldığı düşüncesi hâkim olmuştur. Süleymaniye Camii bu yangında ciddi hasar görmüş ve sonrasında restorasyondan geçmiştir.

II. Dünya Harbi esnasında da ciddi hasar gören Süleymaniye Camii 1961 yılında tekrar onarılmıştır. Caminin özelliklerinden birisi de merkezde bulunması dolayısıyla haziresinin olmayışdır. Süleymaniye Camii tarihi hadiselerle de şahit olmuştur. Mesela 1878 yılında Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi neticesinde Avusturya-Macaristan'ın Bosna'ya girmesi hususunda Travnik'in ileri gelenleri Süleymaniye Camii'nde bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu tarihi toplantıda Müftü Munib Korkut bu konuda İstanbul'dan gelecek emre uymak gerektiğini savunmuş ve bundan dolayı muhalifeler tarafından neredeyse linçe uğramıştır. Bu bakımdan Süleymaniye Camii Travnik'in en büyük ve merkezî camilerinden olup tarihi açıdan son derece mühim bir mekândır.⁴²

3. Kişiliği, Dinî Hayatı ve Mücadelesi

Kasım Masic Efendi ciddi ve vakar sahibi bir insandı. Çok konuşmayı sevmez, konuştuğunda da insanları irşat edecek tarzda faydalı konulara değinmeyi tercih ederdi. İbadete ve zikre düşkün bir insan olmakla birlikte herhangi bir tarikata mensup değildi. Yıllarca Davud (a.s.) orucunu tutmaya özen göstermiş birisiydi. Hakeza namaz konusunda çok titiz olduğu rivayet edilmektedir. Öyle ki yolculuk esnasında dahi namazına dikkat ettiği, otobüsü durdurarak namazını eda ettiği aktarılmaktadır. Yugoslav Hükümeti döneminde bu tür davranışları ortaya koymak olağanüstü bir

⁴¹ Dr. Hamid İndžić, "Licnost Kasim ef. Masica"- <https://www.youtube.com/watch?v=OLOcQbag70> - 09. 07. 2021.

⁴² Halid Buljina, "Travnik i Njegova Sulejmanija", *Glasnik*, 27, (1984), ss. 309-314.

hadisedir. Dolayısıyla bu örnekleri o dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmek icap etmektedir. Gerek Kur'an'ı okuma gerekse meali ve tefsiri üzerinde çalışma açısından Kasım Efendi, Kur'an-ı Kerim ile çokça vakit geçirirdi. Din görevlilerin maddi anlamda zor şartlar altında hizmet yaptıkları bu dönemde ücret mukabilinde Kur'an okuyanların da varlığı bir vakıadır. Ancak Kasım Efendi asla bunu doğru görmemiş ve bu hususta ısrar edenlere herhangi bir şey alamayacağını ifade etmişti. Maddi karşılık teklif edenlere adres olarak Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin öğrencilerini göstermiştir. Başka bir ifadeyle insanları arkadaşı, meşhur âlim ve müderris Mahmut Traljic Hoca'ya yönlendirip, talebelere burs ve yardım teşvikinde bulunmuştur.⁴³

Kasım Efendi'nin şahsiyetini ve din görevlilerinden beklediği portreyi göstermesi hususunda aşağıdaki rivayet manidardır. 1996 yılında Zenica şehrinin yakınlarında Bisticak denilen mevkiide düzenlenen ve din görevlileriyle din dersleri öğretmenlerine yönelik olan "Okul ve Mekteplerde Din Derslerini Geliştirmek Nasıl Mümkün Olur?" temalı programa konuşmacı olarak iştirak etmiştir. Konuşmasında din eğitimi hususunda dikkat edilmesi gereken usullerden bahseden Kasım Efendi bazı manidar tespitlerde bulunmuştur. Yarım asır boyunca yapılamayan bu tür programların artık özgür Bosna'da yapılabilmesinin gayet memnun edici olduğunu ifade ettikten sonra meselenin hoca yokluğu olmadığını, "duruş eksikliğinin" olduğunu ifade etmiştir. Gerek Bosna'da gerekse İslâm âleminde yetişen pek çok yeni mezunun mevcut olduğu, bununla birlikte kemiyet değil keyfiyetin önemli olduğu hususu üzerinde durmuştur.⁴⁴

İslam âleminde Müslümanların başına gelen sıkıntılardan haberdar olmak için gayret etmiş ve okumalarda bulunmuştur. Bu konuyla alakalı olarak Kasım Efendi'ye kendisini niçin bu kadar yorduğunun sorulması üzerine Hz. Peygamber'in "Mü'minlerin derdiyle dertlenmeyen bizden değildir."⁴⁵ dediğini naklederek cevap vermiş ve etrafındaki insanları da bu hususta teşvik etmiştir. Ayrıca ilme çok önem veren Kasım Efendi âhir ömründe yazılı eser bırakmadığından yakınmış ve genç hocalara "yaşadığımız namüsait şartlar yazmaya, eser vermeye elverişli olmadı fakat siz yazın" diyerek telkinlerde bulunmuştur.⁴⁶

Kasım Efendi hapishaneden çıktıktan sonra baskıların ve takibin yoğun olduğu bir dönemde bile dinî konularda asla taviz vermemiştir. Mesela Travnik'te komünist kimliğiyle tanınan bir şahsın cenazesi esnasında tabutun önüne çelenk koyulmasına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine yanında bulunan genç bir imam kulağına eğilmiş ve "Hocam bırak yoksa tekrar içeri alırlar" demesi üzerine "Vallahi bin sene de içeride kalsam dinî olmayan bir uygulamaya razı gelmem" demiştir.⁴⁷ Bu tür örneklerden Kasım Efendi'nin dinine, gelenek ve örflerine ne kadar bağlı olduğunu görmek mümkündür.

Sonuç

⁴³ Dr. Hamid İndzic, "Licnost Kasim ef. Masica" - https://www.youtube.com/watch?v=_OLoCqbag70- 09. 07. 2021.

⁴⁴ Mehtic, "Sjecanja", s. 55.

⁴⁵ Hâkim, IV, 352.

⁴⁶ Dr. Hamid İndzic, "Licnost Kasim ef. Masica" - https://www.youtube.com/watch?v=_OLoCqbag70- 09. 07. 2021.

⁴⁷ Mujo Grabus ile yapılan mülakat- 01 Mart 2021.

Kasım Masic Efendi 20. yüzyılda Travnik'in güzide âlim ve aksiyon insanlarından birisidir. Siyasî anlamda Bosna Hersek'in olağanüstü sıkıntılı bir döneminde yaşamış ve dini yok sayan komünist düşünceyle mücadele etmiştir. Yugoslavya Hükümetinin her türlü baskı ve zulmüne rağmen İslâm'ın bu topraklarda devamını sağlamak için çaba harcamış bir âlimdir. Korkusuzca mücadele vermiş, gerektiğinde davası uğruna hapse girmeyi dahi göze almıştır. Şüphesiz onun gibi âlimlerin sayesinde İslâm bu topraklarda bütün olumsuz şartlara rağmen muhafaza edilebilmiştir. Ortaya koyduğu hizmetlere bakıldığında temel İslâmî prensiplerden asla taviz vermediği ve ancak bu şekilde İslâm'ın savunabileceği iddiasında olduğu görülmektedir. İlmiyle amel olan Kasım Efendi yüzlerce talebe yetiştirmiş, vaaz ve irşatlarıyla Travnik tarihinde müstesna bir yere sahip olmuştur. Kanaatimizce hayatı ve faaliyetleri hakkında daha kapsamlı çalışmaların yapılması Kasım Efendi ve yaşadığı dönemi tanımak adına faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Arhiv Rijaseta İslamske Zajednice, Sayı: 4289/47.
- Aruçi, Muhammed. "Reisülulemâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 34: 549-550. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Buljina, Halid. "Travnik i Njegova Sulejmanija", *Glasnik*, 27, (1984), 309-314.
- Dautovic, Ferid. Kasim ef. Dobraca, Zivot i Djelo. 1. Baskı, Sarajevo: el-Kalem Yayınları, 2005.
- Dr. Hamid İndzic, Licnost Kasim ef. Masica- https://www.youtube.com/watch?v=_OLOCqbag70-09. 07. 2021.
- Gafic, Mustafa. "Hadzi- Kasim- ef. Masic (1919-2001)". *Preporod*, Sayı. 4/701,(15 Februar 2001), 28.
- Hadzic, Dzevad. "Od Mektebi- Nuvvaba do Fakulteta İslamskih Nauka", *Zbornik Radova 2008*, Sarajevo: Rijaset islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini, 2008.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek ala's-sahihayn*. Thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2002.
- Halim Grabus ile yapılan mülakat-20. 07. 2021.
- Hasanovic, Bilal. "Visoko İslamsko školstvo u Bosni i Hercegovini", Sayı 3-4, Sarajevo.
- Karic, Enes. "Mahmud Traljic-Tradicionalni Bosanski Alim u Dobu Modernizma", *Znakovi Vremena*, 12/45-46, (2009), 10-20.
- Kasumagic, İsmet. Genç Müslümanlar Cemiyeti'nden On Üç Şehit. 1. Baskı. Sarajevo: Mladi Muslimani, 1999.
- Kico, Ahmed. Učenje i djelo Ahmeda Bureka. 1. Baskı. Travnik: Travnik Yayınları, 1998.

Kiel, Machiel. "Travnik" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 41: 308-311. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Kreševljakovic, Hamdija. - Korkut, Dervis Muhamed. Travnik u Proslosti 1464-1878, 1. Baskı Travnik: 1961.

Kreševljaković, Hamdija. "Hadži hafiz Džemaludin Hadžijahić: 1891-1955". *Sepatar Glasnika Vrhovnog islamskog starješinstva*, broj 8-10, Sarajevo, 1955.

Mehtic, Halil. "Sjecanja", *Novi Horizonti*, 19, (2001), 54-55.

Mujo Grabus ile yapılan mülakat- 01 Mart 2021.

Nakičević, Omer. "Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka (1887.-1998.)", Sarajevo, 1998, s. 150.

Pelidija, Enes. "Dr. Muhamed Hadzijahic – Dostojan Nastavljac Porodicne Tradicije", *Znakovi Vremena*, 10/38, (2007), 17-19.

Rijaset islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini, "Biografije dosadasnjih Reis'ul-Ulema" erişim: 27 Nisan 2020, <https://static.islamskazajednica.ba/dosadasnje-reisu-l-uleme>.

Salkic, Muhamed. "Jugoslavenska Politika Prema İslamskoj Zajednici", *Zbornik Radova naucnog skupa İslamska Tradicija Bosnjaka: Izvori, Razvoj i İnstitucije, Perspektive*, 450-463. Sarajevo, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2008.

Sosic, Dzevdet. İslamska Pedagoska Misija i Praksa Dervis Ef. Spahica. 2. Baskı. Travnik: Elci İbrahim Pasina Medresa, Yayınları, 2015.

Traljic, Mahmud. Istaknuti Bošnjaci. Sarajevo: Rijaset IZ u BiH, el-Kalem, 1998.

Traljic, Mahmud. Iz kulturne Historije Bosnjaka. 1. Baskı. Travnik: 1999.